

Марина РАЙЧУК,

orcid.org/0000-0002-0943-5639

*старший викладач кафедри спеціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) kvitkomi1410@gmail.com*

Оксана МІЩЕНКО,

orcid.org/0000-0002-6989-0537

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри спеціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) mish.o.a.chenko@gmail.com*

Артем ДМИТРИЧЕНКОВ,

orcid.org/0000-0002-2034-9467

*викладач кафедри музичного мистецтва естради та джазу
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського
(Харків, Україна) arti.trumpet@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ГРИ НА ТРУБІ В ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ТПМ (ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ)

У статті здійснено спробу проаналізувати та виокремити особливості корекції мовлення (вплив на розвиток дихальної функції та корекцію звуковимови) в дітей із тяжкими порушеннями мовлення нетрадиційним у логопедичній роботі засобом гри на трубі. Проведено паралель щодо тотожності роботи артикуляційного апарату під час мовлення, гри на духових інструментах та виконання вокальних вправ. Опрацьовано логопедичну, музичну та науково-методичну літературу щодо гри на трубі, аргументовано доцільність використання цього засобу в логопедичній роботі з дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення. Простудійовано динаміку в розвитку дихальної функції та корекції звуковимови в досліджуваній групі дітей із тяжкими порушеннями мовлення під час використання засобу гри на трубі. Після проведення корекційної роботи засобами гри на трубі, завдяки системі спеціальних дихальних вправ, які діти виконували під час логопедичних та музичних занять, резюмовано: засвоєння дітьми правил плавного мовленнєвого висловлювання; нормалізація голосу; поліпшення інтонаційної виразності мовлення; фіксація цік (м'язовий контроль); тривалість видиху була помірною; дитина не втомлювалася. Вважаємо за необхідне подовжити термін корекційної роботи задля відстеження більш повної динаміки корекційних змін.

З'ясовано штрихи та виконавські прийоми, які у звуковому вигляді є артикуляційним відображенням технічних можливостей трубача. Такі прийоми допомагають покращити артикуляцію та роботу дихальної системи в дітей із тяжкими порушеннями мовлення, а саме: у дітей з алалією, заїканням, дизартрією. У розвідці наголошено, що під час гри на трубі діти з тяжкими порушеннями мовлення чують немовленнєві звуки та відтворюють їх. При цьому вони можуть самостійно оцінити правильність власного положення органів артикуляції чи почути свій взірць вільного, без судом, звуковедення (при заїканні), що значною мірою вмотивує їх до подальших занять. Унаслідок загального впливу на процес мовлення досліджуваної групи дітей було зафіксовано значне поліпшення плавності та чіткості вимови як окремих звуків, так і цілих слів та фраз.

У статті наголошено на впливові використання гри на трубі на розвиток когнітивної функції (покращення концентрації уваги, мислення, пам'яті, уяви) за рахунок того, що виконавець має постійно враховувати звуковисотну залежність необхідної ноти з силою повітряного потоку, що видувається, та натиску клапанів. Зазначено позитивний вплив гри на трубі на психоемоційний стан дітей із тяжкими порушеннями мовлення (зниження тривожності й утомлюваності, стресостійкості).

Ключові слова: *дихальна функція, артикуляція, корекція, гра на трубі, тяжкі порушення мовлення.*

Maryna RAICHUK,

orcid.org/0000-0002-0943-5639

Senior Lecturer at the Department of Special Pedagogy
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) kvitkomi1410@gmail.com**Oksana MISHCHENKO,**

orcid.org/0000-0002-6989-0537

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Special Pedagogy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) mish.o.a.chenko@gmail.com**Artem DMYTRYCHENKOV,**

orcid.org/0000-0002-2034-9467

Lecturer at the Department of Variety Music and Jazz
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts
(Kharkiv, Ukraine) arti.trumpet@gmail.com

FEATURES AND EXPEDIENCY USE THE TRUMPET PLAY IN THE PROCESS OF CHILDREN SPEECH CORRECTION WITH SDS (SEVERE DISORDERS OF SPEECH)

An attempt has been made in the article to analyze and isolate features of speech correction (influence on the development of respiratory functions and correction sound speech) in children with severe disorders of speech unconventional in speech therapy work as a means of playing the trumpet. A parallel is drawn with respect to work identities articulatory apparatus during speech, wind play instruments and performance vocal exercises. Processed speech therapy, music and scientific and methodological literature regarding trumpet playing, justified expediency of using this tool in speech therapy working with children, who have difficult speech disorders. Studied dynamics in the development of respiratory functions and correction of sound pronunciation in the study group of children with severe disorders of speech while using trumpet play. After carrying out corrective work by means of playing the trumpet, thanks to special respiratory system exercises that children performed under time for speech therapy and music classes, summarized: mastering by children rules of smooth speech utterance; voice normalization; improving intonation expressiveness of speech; cheeks fixation; the duration of exhalation was moderate; the child was not tired. We consider it is necessary to extend the term corrective work, for tracking more complete dynamics of corrective changes. Strokes and performing have been clarified, which in sound form are articulatory reflection of trumpet player technical capabilities. Such techniques help to improve articulation and work respiratory system in children with severe disorders of speech, like: children who have alalia, stuttering, dysarthria.

It is noted that under time playing trumpet kids with severe disorders of speech hear non-speech sounds and reproduce them. At the same time they can self-assess correctness of own position of the articulatory organs or hear their own free pattern, without convulsions, phonology (when stuttering), which is largely motivates them to further classes. Due to the general influence on the speech process of researched groups of children was recorded significant fluency improvement and clarity of pronunciation as individual sounds and whole words and phrases. The article emphasizes the influential use of trumpet play on development of cognitive function (improvement of concentration attention, thinking, memory, imagination) due to the fact that the performer must constantly take into account pitch dependence the required note with force air flow that blown out, and pressure valves. Marked positive impact of playing the trumpet on psychoemotional state of children with severe disorders of speech violations (reduction anxiety and fatigue, stress resistance).

Key words: respiratory function, articulation, correction, trumpet playing, severe disorders of speech.

Постановка проблеми. Притаманна тенденція збільшення кількості дітей із тяжкими порушеннями мовлення спонукає науковців та практиків з логопедії розширювати та вдосконалювати прийоми та методи корекції мовлення.

Логопедичні джерела свідчать, що тяжкі порушення мовлення (ТПМ) характеризуються «системним недорозвиненням мовлення та різко вираженою обмеженістю засобів мовленнєвого спілкування за нормального слуху та первинно збереженого

інтелекту» (Марченко, 2016: 21). До цієї категорії М. Марченко «відносить дітей з анартрією, складною дизартрією, тяжкими формами алалії (сенсорної і моторної), заїканням, афазією, афонією, у яких спостерігаються грубі порушення комунікативних здібностей» (Марченко, 2016: 21). За даними сучасних вітчизняних дослідників Н. Базими, О. Мороз, М. Шеремет «за 2013–2014 навчальний рік серед 7 517 696 осіб дитячого населення в Україні діти з порушеннями склали 829 745 осіб» (Шеремет, 2015: 95).

Для нашого дослідження показово, що кількість дітей ТПМ складала «одну з найчисельніших груп дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а саме 209 337 осіб» (Шеремет, 2015: 95).

Достеменно відомо, що у звуковимові беруть участь артикуляційний та дихальний апарати, так само дихання характеризується силою, тривалістю, направленістю. У традиційній логопедичній роботі мовленнєве дихання розвивають за допомогою різних вправ, які значною мірою є тотожними із вправами для розвитку вокального та виконавського дихання. За визначенням В. Подольчук, «артикуляція при грі на духових інструментах має однакову сутність з вокально-мовною» (Подольчук). Проте в логопедичній роботі вокальні вправи та вправи із музичними духовими інструментами є нетрадиційними й належать передусім до арттерапевтичних засобів.

Убачаючи значний потенціал гри на трубі для розвитку дихального та артикуляційного апаратів, нами було обрано цей засіб для корекції мовлення дітей із ТПМ. Дослідження базується на аналізі індивідуальних занять, проведених протягом 3 місяців у Центрі гармонійного розвитку особистості "Latza" із дітьми 5–6 років із алалією та 9–10 років із дизартрією та заїканням у загальній кількості 6 осіб. Корекційна робота (КР) тривала продовж 3-х місяців та містила 2 логопедичних заняття й 1 музичне на тиждень.

Аналіз досліджень. Вивченню впливу арттерапевтичних засобів на корекцію мовлення дітей із ТПМ присвячені розвідки Н. Алеїнікової, В. Древаль, К. Зелінської-Любченко, О. Міщенко, Ю. Погорілої та інших.

Висвітленню особливостей формування виконавського дихання та звукодобування під час гри на духових інструментах присвячені розробки А. Гладких, Г. Марценюк, А. Михайлишеної, О. Михайлишена, В. Подольчука, Ч. Цзянань та інших.

Окремо проблемі «атаки звуку, артикуляції, звукоутворення» (функціям язика в цих процесах) під час гри на духових інструментах присвячені студії Ж. Арбан, В. Венгловського Б. Григор'єва, І. Кобець, В. Луб, Б. Манжора, Г. Марценюк, Г. Орвід, Є. Рейхе, В. Сумеркіна, М. Табакова, Ф. Тюрнер та інших (Марценюк, 2018: 524). Серед зарубіжних дослідників про терапевтичні властивості гри на трубі слушно зауважували Дж. Васик, Н. Волкер, Л. Джонсон, О. Еркан, Н. Поттер, Б. Туханіогу та інші.

Мета статті – прослідкувати особливості корекції мовлення засобами гри на трубі в дітей із тяжкими порушеннями мовлення та довести доцільність використання цього засобу в лого-

педичній роботі. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати методичну літературу щодо гри на трубі та переконатися в доцільності використання цього засобу в логопедичній роботі; 2) виокремити складники, чинники та особливості корекційного впливу в процесі використання традиційного способу гри на трубі для розвитку дихальної функції та корекції звуковимови в дітей з ТПМ; 3) прослідкувати динаміку в розвитку звуковимови в дітей з ТПМ під час використання засобу гри на трубі.

Методи дослідження. З метою теоретичного обґрунтування та практичної апробації ефективності впливу гри на трубі на розвиток дихальної функції та корекцію звуковимови використовуємо такі методи: *емпіричні* – аналітичне дослідження з корекції звуковимови в дітей із ТПМ засобами гри на трубі; спостереження за динамікою змін у звуковимові та за психологічним станом досліджуваної групи з ТПМ; опис функціональних змін під час формування звуковимови та динаміки певних процесів (концентрація уваги) в дітей із ТПМ.

Серед теоретичних методів дослідження було використано: *аналіз* педагогічних, логопедичних, музичних джерел із досліджуваного феномену; *синтез* теоретичних понять та практичних навичок щодо терапії грою на трубі як методу КР; *абстрагування* – присутність певної неоднорідності (за рівнем ТМП та віком) у досліджуваній групі та дотичність до засобу гри на трубі інших методик корекційного впливу (дихальна гімнастика, вокальні вправи тощо); *моделювання* – прогнозування можливого впливу засобу гри на трубі на формування звуковимови під час проведення КР; *узагальнення* – окреслення досліджуваного феномену (корекція мовлення в дітей з ТПМ засобом гри на трубі) в узагальненому вигляді; *індукція* – виділення особливостей на основі компонентів та чинників; *дедукція* – виділення маркерних компонентів звуковимови з групи; пояснення психолого-педагогічних особливостей проведення КР у дітей із ТПМ; *системність* – єдність теоретичних знань та практичних навичок щодо формування звуковимови та поетапність здійснення КР з їх урахуванням; *функціональність* – доступність проведення КР з формування звуковимови засобами гри на трубі та змога залучення дітей із різними вадами мовлення за рахунок їх значної зацікавленості. За точністю виділення припущень щодо корекційного впливу гри на трубі використовувались: *стохастичні* методи (ймовірнісні) за умови відсутності методичних розробок з корекції звуковимови у дітей із ТПМ засобами гри на трубі; *детерміністичні* – дотримання в процесі

проведення КР отриманих при діагностуванні результатів рівня сформованості звуковимови в дітей із ТПМ.

Крім того, у дослідженні використали методи: *абдукції* – наукові розвідки щодо дотичних до гри на трубі засобів корекційного впливу; *конкретизації* – спроба виділити притаманні саме для гри на трубі як засобу корекційного впливу вправи та ігри; *аналогії* – порівняння результатів рівня сформованості звуковимови із рівнем сформованості досліджуваного феномену в нормотипічних дітей; *логічний* метод – під час розробки градації за ступенем необхідності проведення КР після проведення діагностування «мовленнєвого вдиху». Мали місце й специфічні методи дослідження: теоретичний морфологічний аналіз – особливості будови та основні порушення функціонування артикуляційного та дихального апарату дитини; *синектики* – під час дослідження впливу гри на трубі на рівень тривожності дітей із ТПМ; інтерпретаційні методики дослідження – під час виявлення рівня тривожності дітей із ТПМ та інше.

Виклад основного матеріалу. «Мовленнєве дихання, як дихання, що супроводжує процес мовлення, обслуговує його, є основою голосоутворення, формування мовленнєвих звуків і мелодій, є важливою частиною формування правильної звуковимови» (Бондар, 2011: 134). Саме тому велика увага під час логопедичних занять традиційно приділяється дихальним вправам.

За даними джерел із фізіології та логопедії, фізіологічне дихання виступає мимовільним та відповідає за основну функцію – забезпечення газообміну в організмі людини. Специфіка «дихальних рухів (вдих-видих) відбувається в певній послідовності й регулюється дихальним центром довгастого мозку», «...здійснюється завдяки дії відповідних м'язів, що працюють узгоджено за принципом м'язів-антагоністів» (Бондар, 2011: 134). Вдих і видих ми здійснюємо за допомогою носа, вони короткі та рівні за часом. Фаза фізіологічного дихання – вдих-видих-пауза. Коли ми говоримо, фізіологічного дихання з його коротким вдихом та видихом недостатньо, особливо під час монологічного мовлення. Для цього потрібні більший обсяг дихання, вміння його економно витратити та своєчасно відновлювати, тримати необхідний постійний дихальний запас. За даними «Дефектологічного словника» за загальною редакцією В. Бондаря та В. Синьова, «під час мовлення вдих відбувається швидше, він коротший та глибший. Час видиху значно подовжується, стає в 7–8 разів довше за час вдиху, що дає змогу вимовляти довгі мовленнєві фрази» (Бондар, 2011: 135).

Таким чином, під час процесу мовлення вдих носом ми робимо тільки на початку промови або на значних паузах. Здебільшого надалі добір повітря відбувається через рот. Видих також здійснюється переважно через рот. Дослідники наголошують саме на перевазі ротового вдиху та видиху, оскільки суто ротове дихання просто неможливе. Адже носові отвори залишаються відкритими й неминуче пропускають через себе певну кількість повітря. Як уже зазначалось, під час мовленнєвого дихання видих набагато довше вдиху. Послідовність дихання така – короткий вдих – пауза – довгий звуковий видих. Саме в цьому полягає основна відмінність мовленнєвого дихання від фізіологічного. Усі звуки нашої мови утворюються на видиху. І саме організація видиху має важливе та першочергове значення для постановки правильного мовленнєвого дихання. Показовою є необхідність тренування довгого видиху та вміння доцільно витратити запас повітря під час говоріння, при цьому вміння вдихати максимальну кількість повітря постає другорядним.

Отже, на початку занять було проведено маркерне обстеження дихання, для цього використовувалися вправи «Снігопад», «Санчата», «Футбол» (Райчук, 2010: 42–44). Робимо вдих через ніс, не піднімаючи при цьому плечі. Слідкуємо, щоб, видихаючи повітря, дитина не надувала щокі. Видих повинен бути тривалим та плавним. Під час обстеження ми спостерігали таке: а) надмірно великий вдих – 3 дітей; б) короткий або слабкий видих – 3 дітей; в) недостатня плавність видиху – 6 дітей; г) несвоєчасне добирання повітря – 3 дітей; г) прискорений темп дихання – 3 дітей. Отримання зазначених результатів зумовило напрям логопедичної роботи.

Показовим для нашого дослідження є зауваження Дж. Васи́ка щодо властивостей виконавського дихання: «постійний і свідомий вдих і видих, необхідні під час гри на духових інструментах, забезпечать більше, ніж просто тренування ваших легень та діафрагми. Вони також змушують вас тренувати хребет і тримати правильну поставу» (J. Wasik, 2020). До подібної думки схиляється у своїй статті «Чому труба – кращий інструмент для навчання?» й Н. Волкер, наголошуючи на здатності занять на трубі виявляти загальний терапевтичний вплив на організм людини, сприяти тренуваності, покращенню фізичної форми (N. Walker, 2020).

У статті «Хоровий спів як ефективний засіб всебічного розвитку дитини та формування здоров'язбережувального світогляду» нами вже було наведено якісні ознаки співочого голосу,

які впливають на покращення мовленнєвого звучання, серед них: «акустична об'ємність; дикційна розбірливість; інтонаційна звуковисотна різноманітність (відтворення звуків різної висоти); динамічна різноманітність (збільшення або зменшення гучності); логічні акценти (уміння інтонацією підкреслити важливе); орфоепічна вимова» та інше (Самарська, 2020). Крім того, нами доведено вплив вокальних вправ на формування інтонаційно-ритмічної сторони мовлення в дітей із ТПМ; виділено широкий спектр направленості дії вокальних вправ на мовлення, а саме: «а) розвиток дзвінкого та легкого звуку; б) відпрацювання чіткості дикції; в) зниження або повне звільнення від скутості щелепи; г) відпрацювання точної інтонації звуку; ґ) розвиток м'якого, плавного та протяжного звуковедення» (Міщенко, 2020). На нашу думку, дієвими виступають вокальні вправи й під час роботи над розвитком дихальної функції та корекції звуковимови, а саме: а) правильна співацька постава під час співу регулює та поглиблює дихання; б) вправи на розвиток тривалості видиху в ігровій, образній формі; в) вправи з використанням складів, які імітують звуки з навколишнього середовища (звуконаслідування зозулі, домашнім тваринам) тощо.

Для нашого дослідження показово, що під час утворення звуку в процесі гри на духових музичних інструментах беруть участь органи дихання, губи та язик. Робота цих складників повинна бути узгодженою, відтворюватися послідовно, в конкретно визначений момент, що забезпечить чіткий початок звуку. За визначенням О. Михайлишена, А. Михайлишеної, «завдяки злагодженості дій системи видиху, чіткої роботи язика, а також його координації з діями губ можна забезпечити їхню легку роботу, яскраве звучання» (Михайлишен, 2019: 140). Тотожність задіяних компонентів та механізму їхньої взаємодії прослідковується під час вимови звуків у мовленні та співі. Отоларингологи Б. Туханіоґу та О. Еркан у результаті проведених досліджень із впливу гри на духових інструментах на якість голосу музикантів-духовиків зазначили, що, окрім збільшення об'єму легень та покращення вокального контролю, відмічається й покращення роботи голосових зв'язок цих виконавців (B. Tuhanioğlu, S. Erkan, 2018). Так само Н. Поттер, Л. Джонсон у своїй розвідці щодо сили лицьових м'язів та язика в досвідчених трубачів зазначають про терапевтичний ефект, що здійснюється грою на трубі, а саме реабілітацію лицьових м'язів (Nancy L. Potter, Lauren R. Jonson, 2015).

Музично-педагогічні джерела свідчать, що процес гри на трубі здатен стимулювати роботу

головного мозку, покращуючи просторово-часові навички завдяки концентрації уваги високого рівня, оскільки необхідно зосереджуватись на таких компонентах, як темп, тривалість ноти, ритм, висота, а також якість звуку. Це дозволяє використовувати гру на трубі в терапевтичній роботі як засіб поліпшення когнітивних навичок. Показово, що гра на трубі корисна й для розумового розвитку. Музикування на трубі може бути привабливим та потужним стимулом, який спроможний суттєво коригувати настрої, процес мислення та фізіологічні процеси загалом. Гра на трубі має здатність трансформувати та концентрувати енергію дитини на позитивну діяльність, що, зрештою, зменшує занепокоєння та дію стресових чинників. Усе це свідчить про користь терапевтичного впливу використання гри на трубі.

Відомо, що для опанування навичками гри на трубі потрібно мати скоординовану дрібну та загальну моторику. «На відміну від інших духових інструментів, зокрема кларнету, який використовує спрощену версію 9 пальців, гра на трубі обмежена 3 пальцями, що значно ускладнює опанування цим інструментом» (Ten reasons, 2019). Зауважимо, що гра на трубі сприяє скоординованій роботі рук та очей, що, зрештою, покращує в дітей рухові навички та координаційні здібності.

Музично-педагогічні джерела свідчать, що головною умовою для забезпечення якісного виконання музичного твору на духових інструментах є «вміння музиканта правильно узгодити дихання, роботу язика, губ, пальців і слуху. Усі ці компоненти, перебуваючи в постійній ігровій взаємодії, утворюють виконавський апарат музиканта-духовика, основу його фахової діяльності» (Гладких, 2010).

Під час виконання дихальних вправ у процесі гри на трубі показовим стає, наскільки дитина правильно витримує силу, направленість та тривалість струменю повітря, що видихається. За визначенням В. Подольчук, «гра на опорі дозволяє контролювати й управляти диханням, за рахунок чого з'являється правильна атака звуку й артикуляція» (Подольчук).

Як вже зазначалось, звукоутворення під час гри на трубі відбувається шляхом злагодженої роботи язика, щік, губ, а для дитини, яка не розмовляє (немовленнєва), цей процес дає змогу побачити, наскільки правильно вона виконала вправи, та заохочує її до подальших занять.

Виконавське мистецтво музиканта пов'язане з окремими прийомами гри на інструменті. Характер цих прийомів залежить від специфіки окремого інструмента. У виконавців, які грають на

духових інструментах, техніка виконання залежить від координації губних м'язів, м'язів язика, дихальної системи та роботи пальців рук. Кожен із цих елементів виконує свої функції в процесі виконання та знаходиться в чіткій взаємодії. Наприклад, для відтворення певного звуку потрібно водночас виконати певний рух язиком, зафіксувати положення губних м'язів, подати необхідну кількість повітряної маси та скеровувати пальцями механізм труби. Повна координація цих рухів досягається щоденними вправами та вихованням музичного мислення, які й керують виконавським апаратом трубача.

На роботі виконавського апарату засновані технічні прийоми початку звуку, звуковедення, способів закінчення та прийомів поєднання звуків. Із цього складається техніка виконання штрихів на трубі. Штрихи розподіляються на дві групи: 1) штрихи, які виконуються атакою язика, – деташе, маркато мартеле, стаккато, стакатіссімо, нон легато, портато; 2) штрихи, які виконуються без атаки язика, – легато, маркіроване легато. Також існують спеціальні прийоми гри на трубі, такі як фрулято, глісандо, губні трелі.

Усі ці штрихи та виконавські прийоми є звуковим відображенням технічних можливостей трубача. Вони надають звучанню чіткості та визначеності. Розуміння штрихів та використання їх на практиці є досить складним процесом. Тут потрібна певна професійна підготовка, обдарованість та загальномузична культура. Знання штрихів необхідно кожному виконавцю, бо без окремо виконаного не може бути правильно зіграна ні музична фраза загалом, ні навіть окремий звук. Широке вивчення їх допоможе краще долати труднощі навчання гри на трубі й цим буде допомагати підвищенню виконавської майстерності.

У традиційній логопедичній практиці для кращої роботи артикуляційного апарату використовуються спеціальні вправи (статичні та динамічні), які допомагають тренувати м'язи язика, губ, щік та м'якого піднебіння. У роботі «Домашній логопед: Ефективний курс для занять з дітьми» нами зазначалось, що «перш ніж почати роботу над «важкими звуками», дитину потрібно навчити звертати увагу на те, як можна керувати потоком повітря під час дихання» (Райчук, 2010: 58). Практичне використання на логопедичних заняттях засобу гри на трубі значно пришвидшує та оптимізує цей процес.

Після проведення КР засобами гри на трубі, завдяки системі спеціальних дихальних вправ, які діти виконували під час логопедичних та музичних занять, спостерігається: а) засвоєння дітьми правил

плавного мовленнєвого висловлювання; б) нормалізація голосу; в) поліпшення інтонаційної виразності мовлення; в) фіксація щік (м'язовий контроль); г) тривалість видиху була помірною; г) дитина не втомлювалася, проте вважаємо за необхідне продовжити термін корекційної роботи для відстеження більш повної динаміки корекційних змін.

Висновки. Проведене дослідження показало, що існує стійка тенденція щодо збільшення кількості дітей із важкими порушеннями мовлення. При цьому порушення мовлення часто має комбінований характер та ускладнюється (обтяжується) іншими порушеннями. Аналіз логопедичних джерел засвідчує, що діти з ТПМ мають порушення дихання, артикуляції, дрібної та загальної моторики. Слід урахувати, що корекційна робота логопеда щодо покращення мовлення дітей із порушеннями розвитку має проводитися комплексно, у взаємодії з реабілітологом, психологом, неврологом, музикантом та іншими спеціалістами та при обов'язковому залученні батьків.

Безумовно, поєднання музичних, вокальних, танцювальних засобів під час проведення логопедичних занять є доволі розповсюдженим та дієвим інструментарієм (логоритмічні вправи та заняття, на яких дитина виконує під акомпанемент різні рухові вправи, допомагають розвивати ритм, темп, паузацію та інше).

Серед складників, які прямо чи опосередковано піддаються корекції засобами гри на трубі та впливають на розвиток мовлення в дітей із ТПМ, слід назвати: а) координацію дихання та роботи м'язів губ, язика, рук; б) покращення артикуляції; в) збільшення життєвої ємності легень (ЖЄЛ); г) поліпшення постави; г) розвиток дрібної та загальної моторики; д) поліпшення загальних когнітивних якостей (збільшення концентрації уваги); е) зниження рівня тривожності та інше.

Серед чинників, які впливають на успішність проведення логопедичної роботи засобами гри на трубі та впливають на розвиток мовлення в дітей із ТПМ, слід назвати: а) налагодження контакту між дитиною та музикантом; б) умотивованість самої дитини до занять на трубі; в) дотримання гігієнічних норм; г) позитивність емоційного стану в процесі навчання гри на трубі та задоволення від отриманих результатів; г) самоконтроль за положенням органів артикуляції; д) взірць власного, вільного від судом звуковедення (у разі заїкання).

Серед особливостей корекції мовлення засобами гри на трубі в дітей із ТПМ слід зазначити: а) відпрацювання видиху – коли дитина дмухає в мундштук, то тільки при інтенсивному, направленому, тривалому видиху утворюється звук;

б) відпрацювання положення губ – задля того, щоб узяти певну ноту, необхідно утримувати губи в певному положенні; в) відпрацювання координації артикуляційного та дихального апаратів; г) відпрацювання переключення роботи артикуляційного та дихального апарату; ґ) вирівнювання положення тіла та покращення постави – за рахунок необхідності утримувати трубу обома руками при рівному положенні тіла; д) відпрацювання координації роботи рук, пальців – залежність висоти та точності відтворення ноти від сили натиску на клапани; е) тренування витривалості артикуляційних м'язів (навіть за наявності порезу, гра на трубі сприяє покращенню та зменшенню його проявів).

У контексті позитивної динаміки щодо розвитку звуковимови в дітей із ТПМ під час використання засобу гри на трубі слід відмітити: а) у дитини з алалією не спостерігається значних змін; б) дитина із заїканням правильно вимовляє звуки, проте гра на трубі слугує взірцевим звуковеден-

ням (без судом), що надихає дитину; в) під час роботи з дизартрією засобами гри на трубі – автоматизація «Р, Л».

У результаті загального впливу на процес мовлення досліджуваної групи дітей було зафіксовано значне поліпшення плавності та чіткості вимови як окремих звуків, так і цілих слів та фраз.

Отже, вважаємо використання засобу гри на трубі дієвим інструментарієм у логопедичній роботі, проте розглядаємо його як додатковий, доцільний у поєднанні із іншими методами та засобами. Дослідження не висчерпує усіх аспектів логопедичного впливу засобу гри на трубі на мовлення дітей із ТПМ. Серед перспектив подальших наукових розвідок убачаємо доцільним проведення формувального експериментального дослідження щодо логопедичного впливу на мовлення дітей із ТПМ засобами гри на трубі (більш тривалий період) та в поєднанні з використанням вокальних вправ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дефектологічний словник: навч. посіб. / за ред. І. В. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : «МП Леся», 2011. 528 с.
2. Гладких А. В. Специфічні основи техніки звукодобування на духових інструментах. Культура України. 2010. Вип. 30. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura30/24.pdf (дата звернення: 19.11.2021).
3. Марченко І. С. Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення (логопедична робота) : навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. Спец.: Корекційна освіта (логопедія і спеціальна психологія). 1-е вид. Київ : ДІА, 2016. 148 с.
4. Марценюк Г. П. Атака звука, артикуляція та функції язика при грі на тромбон. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54) лютий. С. 524–529.
5. Міщенко О. А. Вокальні вправи та вокально-ритмічні ігри як засоби формування інтонаційно-ритмічної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні питання спеціальної та інклюзивної освіти: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2020. С. 237–242.
6. Михайлишена О., Михайлишена А. Специфічні основи техніки формування виконавського дихання під час гри на мідних духових інструментах. Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 26 (1). Ч. 2. С. 136–141. doi: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.136-141.
7. Подольчук В. Роль виконавського дихання та артикуляції при грі на трубі. Библиотека online. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=9182&chapter=1> (дата звернення: 18.11.2021).
8. Райчук М. І., Посохова І. І. Домашній логопед: Ефективний курс для занять з дітьми. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 128 с.
9. Самарська О. Л., Міщенко О. А. Хоровий спів як ефективний засіб всебічного розвитку дитини та формування здоров'язбережувального світогляду. Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць X Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020.
10. Шеремет М. К. Базима Н. В. Мороз О. В. Проблема мовленнєвої тривожності у дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями. *Логопедія*. 2015. № 5. С. 94–100.
11. Tuhanioglu B., Erkan S. Assessment of the effects of wind instruments on voice quality. *KBB–Forum: Electronic journal of otolaryngology – Head and neck surgery*. 2018. 17(4). P. 131–137. URL: <http://kbb-forum.net/journal/text.php?lang=en&id=415> (дата звернення: 19.11.2021).
12. Potter N. L., Johnson L. R., Johnson S. E., VanDam M. Facial and Lingual Strength and Endurance in Skilled Trumpet Players. *Med Probl Perform Art*. 2015 Vol. 30. № 2. Jun. P. 90–95. doi: 10.21091/mppa.2015.2015. PMID: 26046613 (дата звернення 17.11.2021).
13. 10 reasons why you should learn to play the trumpet. By CMUSE, 2019. June 29. URL: <https://www.cmuse.org/reasons-learn-to-play-trumpet/> (дата звернення: 15.11.2021).
14. Walker N. Why is the trumpet the best instrument to learn? Normans musical instrumens. URL: <https://www.normans.co.uk/blogs/blog/why-is-the-trumpet-the-best-instrument-to-learn> (дата звернення: 18.11.2021).
15. Wasik. J. Korzyści płynące z grania na instrumentach dętych - Web Arka. *Kultura i społeczeństwo*. 2021. 15 stycznia. URL: <http://webarka.pl/korzysci-plynace-z-grania-na-instrumentach-detych/> (дата звернення: 20.11.2021).

REFERENCES

1. Defektolohichniy slovnyk [Defectological dictionary]. Kyiv: "MP Lesia" [in Ukrainian].
2. Hladkykh A. V. Spetsyfichni osnovy tekhniky zvukodobuvannia na dukhovykh instrumentakh [Specific basics of sound production technique on wind instruments]. Culture of Ukraine, 2010, Vup. 30. [in Ukrainian]. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura30/24.pdf.
3. Marchenko I. S. Pedahohichni tekhnolohii komunikatyvnoho rozvytku ditei iz tiazhkymy porushenniamy movlennia (lohopedychna robota) [Pedagogical technologies of communicative development of children with severe speech disorders (speech therapy work)]. 1-e vyd. Kyiv: DIA, 2016 [in Ukrainian].
4. Martseniuk H. P. Ataka zvuka, artykuliatsiia ta funktsii yazyka pry hri na trombon [Sound attack, articulation and language functions when playing the trombone]. A young scientist, 2018, № 2(54), pp. 524–529 [in Ukrainian].
5. Mishchenko O. A. Vokalni vpravy ta vokalno-rytmichni ihry yak zasoby formuvannia intonatsiino-rytmichnoi storony movlennia u ditei starshoho doshkilnoho viku iz ZNM [Vocal exercises and vocal-rhythmic games as a means of forming the intonation-rhythmic side of speech in children of senior preschool age with ASD]. Current issues of special and inclusive education: Coll. Science. KhNPU Ave. GS Frying pans. Kharkiv, 2020, pp. 237–242 [in Ukrainian].
6. Mykhailyshen O., Mykhailyshena A. Spetsyfichni osnovy tekhniky formuvannia vykonavskoho dykhannia pid chas hry na midnykh dukhovykh instrumentakh [Specific bases of technique of formation of executive breath during playing on brass instruments]. Pedagogical education: theory and practice: coll. Science. pr. / Kamyants-Podilskyi National Univ. I. Ogienko, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kamianets-Podilskyi, 2019, Vup. 26(1), P. 2, pp. 136–141. doi: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.136-14 [in Ukrainian].
7. Podolchuk V. Rol vykonavskoho dykhannia ta artykuliatsii pry hri na trubi [The role of performing breathing and articulation in playing the trumpet]. Online library. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=9182&chapter=1>.
8. Raichuk M. I., Posokhova I. I. Domashnii lohoped: Efektyvnyi kurs dlia zaniat z ditmy [Home speech therapist: An effective course for classes with children]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub "Klub simeinoho dozvillia", 2010 [in Ukrainian].
9. Samarska O. L., Mishchenko O. A. Khorovyi spiv yak efektyvnyi zasib vsebichnoho rozvytku dytyny ta formuvannia zdorov'ia zberezhuvalnoho svitohliadu [Choral singing as an effective means of comprehensive development of the child and the formation of a healthy worldview]. Health pedagogy: coll. Science. pr. X Всеукр. scientific-practical conf. Kharkiv: KhNPU named after GS Frying pans, 2020, [in Ukrainian].
10. Sheremet M. K., Bazyma N. V., Moroz O. V. Problema movlennievoi tryvozhnosti u ditei z tiazhkymy movlennievymy porushenniamy [The problem of speech anxiety in children with severe speech disorders]. *Speech therapy*. 2015, № 5, pp. 94–100 [in Ukrainian].
11. Tuhanioglu B., Erkan S. Assessment of the effects of wind instruments on voice quality. KBB–Forum: Electronic journal of otolaryngology – Head and neck surgery, 2018, 17(4), pp. 131–137. URL: <http://kbb-forum.net/journal/text.php?lang=en&id=415>.
12. Potter N. L., Johnson L. R., Johnson S. E., VanDam M. Facial and Lingual Strength and Endurance in Skilled Trumpet Players. *Med Probl Perform Art.*, 2015, Vol. 30, № 2, Jun., pp. 90–95. doi: 10.21091/mppa.2015.2015. PMID: 26046613.
13. 10 reasons why you should learn to play the trumpet. By CMUSE-June 29, 2019. URL: <https://www.cmuse.org/reasons-learn-to-play-trumpet/>.
14. Walker N. Why is the trumpet the best instrument to learn? Normans musical instrumens. URL: <https://www.normans.co.uk/blogs/blog/why-is-the-trumpet-the-best-instrument-to-learn>.
15. Wasik. J. Korzyści płynące z grania na instrumentach dętych – Web Arka. Kultura i społeczeństwo, 2021, 15 stycznia. URL: <http://webarka.pl/korzysci-plynace-z-grania-na-instrumentach-detych/>.